

A stylized graphic of a city skyline with several buildings of varying heights, rendered in a simple, geometric style. The buildings are positioned on a horizontal line that curves slightly upwards at the ends.

PAUL

AUSTER

AZ ILLÚZIÓK KÖNYVE

21. SZÁZAD
KIADÓ

Budapest, 2018

*Az ember élete nem egy és oszthatatlan.
Több életet él, egyiket a másik után, s ebből fakad nyomorúsága.*

CHATEAUBRIAND

Mindenki halottnak hitte. Amikor a filmjeiről szóló könyvem 1988-ban megjelent, Hector Mann már közel hatvan éve nem hallatott magáról. Maroknyi történésztől és némafilmrajongótól eltekintve igen kevesen tudták, hogy egyáltalán létezett. A némafilmkorszak vége felé készített tizenkét darab kéttetekrcses vígjátéka közül az utolsó, a *Dupla vagy semmi* 1928. november 23-án jelent meg. Két hónapra rá, anélkül hogy a barátai vagy kollégái közül bárkitől elbúcsúzott volna, anélkül hogy búcsúlevelet hagyott volna hátra, vagy bárkinek beszélt volna a terveiről, kisétált a North Orange Drive-on bérelt házából, és többé senki sem látta. Kék DeSotója a garázsban állt; a ház bérleti szerződése még három hónapra szól; a bérleti díjat hiánytalanul kifizette. A hűtőben volt étel, a bárszekrényben whisky, és a hálószobai szekrényekből Hector egyetlen ruhadarabja sem hiányzott. A *Los Angeles Herald Express* 1929. január 28-i száma szerint *mintha egy rövid sétára indult volna, ahonnan bármelyik pillanatban visszatérhet*. Csakhogy nem tért vissza, és ettől kezdve Hector Mannt mintha a föld nyelte volna el.

Az eltűnését követően még évekig különféle történetek és pletykák keringtek arról, mi is történt vele, de ezen találgatások egyike sem vezetett sehová. A legvalószínűbbeket – hogy öngyilkos lett vagy bűncselekménynek esett áldozatul – nem lehetett se bizonyítani, se megcáfolni, mivel a holttest nem került meg. A Hector sorsáról szóló más beszámolók sokkal fantáziadúsabbak voltak, sokkal reménytelibbek, sokkal inkább éltek az efféle esetben rejlő romantikus lehetőségekkel. Az egyik szerint visszatért szülőhazájába, Argentínába, és egy szerény vidéki cirkusz tulajdonosa. A másik verzióban csatlakozott a Kommunista Párthoz, és álnéven a tejjuzemi dolgozók közt agitált Utica városkában, New York államban. A harmadik úgy tartotta, hogy a vasúton csövezik, a gazdasági válság hobói között. Ha Hector nagyobb sztár lett volna, ezek a történetek bizonyára tovább kitanának, ő pedig tovább él a róla összehordott mendemondákban, lassanként olyan szimbolikus alakká növi ki magát, mint akik a kollektív emlékezet alsó régióit lakják, a fiatalság, a remény és a sors ördögi szeszélyeinek megtestesítőjévé válik. Ám semmi ilyesmi nem történt, ugyanis Hector éppen csak készült a névjegyt letenni Hollywoodban, amikor karrierjének vége szakadt. Túl későn érkezett, semhogy tehetségét teljesen kiaknázhassa, és túl rövid ideig maradt, hogy tartós nyomot hagyjon arról, ki is volt ő vagy mire is volt képes. Eltelt még néhány év, és az emberek apránként megfeledkeztek róla. 1932-re vagy '33-ra Hector már egy letűnt világhoz tartozott, s ha maradt utána bármi jel, akkor az csupán lábjegyzet egy száraz szakkönyvben, amire senki sem kíváncsi. A filmek már beszéltek, a múlt villódzó némajátékait elfeledték.

Nincs több bohóc, nincs több pantomimos, nincs több csinos csitri lány, aki nem hallható zenekar ütemére ropja. Alig pár év telt el a haláluk óta, de máris kövületek lettek, mint a barlanglakó ember idejében a földet benépesítő állatok.

A könyvemben nem sok információval szolgáltam Hector életéről. A *Hector Mann néma világa* a filmjeiről szóló tanulmány volt, nem életrajz, és az a pár aprócseprő adat, melyet a filmvásznon kívüli tevékenységéről itt-ott elejtettem, a szokásos forrásokból származott: filmenciklopédiák, memoárok, történeti munkák Hollywood hőskoráról. Azért írtam azt a könyvet, mert meg akartam osztani a Hector munkássága iránti lelkesedésemet. Az élettörténete másodlagos volt a számomra, s ahelyett hogy azon spekuláljak, mi történt vagy nem történt vele, a filmek mélyreható elemzésére szorítkoztam. Mivel 1900-ban született, és mivel 1929 óta senki nem látta, soha eszembe nem jutott volna feltételezni, hogy Hector Mann még életben lehet. A holtak nem másznak ki a sírjukból, márpedig meg voltam róla győződve, hogy csakis egy halott rejtőzködhet ilyen sokáig.

A könyvet a University of Pennsylvania Press adta ki most márciusban tizenegy éve. Három hónapra rá, épp, amikor az első recenziók megjelentek a negyedévi filmes szaklapokban és folyóiratokban, egy levelet találtam a postaládámban. A boríték nagyobb volt és nem olyan hosszúkás, mint amit a boltban árulnak, és mivel vastag, drága papírból készült, egyből arra gondoltam, esküvői meghívó vagy hasonló lehet benne. A nevem és címem elegáns, kacskaringós kézírással állt rajta. Ha nem egy hivatásos kalligrafikus műve, akkor kétségtelenül olyasvalakié, aki hisz a kecses szépírás erényei-

ben, valakié, aki az etikett és társadalmi illem régi iskoláját járta ki. A postai bélyegzőn Albuquerque, Új-Mexikó szerepelt, de a feladó címe szerint a levelet máshol írták... már ha ez a hely létezett, és a várost valóban így hívták. A feladó címéhez két sorban ezt írták: Kék Kő Ranch; Tierra del Sueño, Új-Mexikó. Ezeket a szavakat látva talán el is mosolyodtam, már nem emlékszem. A feladó neve nem volt feltüntetve, és ahogy kinyitottam a borítékot, hogy elolvassam a beletett kártyát, halvány parfümillat csapta meg az orrom, épphogy érezhető levendulaesszencia.

Kedves Zimmer Professor, állt a levélben. Hector olvasta a könyvét, és szeretne találkozni önnel. Volna kedve meglátogatni minket? Üdvözlettel, Frieda Spelling (Mrs. Hector Mann).

Hatszor-hétszer elolvastam. Aztán letettem, a szoba túlsó végébe mentem, majd vissza. Amikor újra kezembe vettem a papírt, egyáltalán nem voltam biztos benne, hogy a szavak még rajta lesznek. Vagy ha mégis, akkor ugyanazok a szavak lesznek. Még hatszor-hétszer elolvastam, aztán – noha még mindig nem értettem semmit – úgy döntöttem, ugratásról van szó. A következő pillanatban kétségeim támadtak, az azt követő pillanatban pedig a kétségek iránti kétségek. Gondolni valamit annyit tett, mint az ellenkezőjét gondolni, és amint a második gondolat megsemmisítette az elsőt, rögvest felbukkant egy harmadik gondolat, hogy megsemmisítse a másodikat. Mivel jobb nem jutott az eszembe, kocsiba ültem, és elhajtottam a postára. Az irányítószám-jegyzékben az Államok minden címe szerepel, s ha Tierra del Suenót nem találok köztük, eldobom a levelet, és elfelejtem az egészet. De megtaláltam. Ott volt az első kötetben az 1933.

oldalon, Tierra Amarilla és Tijeras között, egy igazi város postahivatallal és saját ötjegyű irányítószámmal. Ez természetesen még nem garantálta a levél eredetiségét, de legalább hihetővé tette, és mire hazaértem, már tudtam, válaszolnom kell rá. Egy ilyen levél fölött nem szabad átsiklani. Az ember elolvassa, és azonnal tudja, hogy ha nem ül le és válaszol rá, egész életében ezen fog tépelődni.

A válaszlevélből nem őriztem meg másolatot, de emlékszem, hogy kézzel írtam és a lehető legszűkszavúbban, mondanom pár mondatra redukálva. Bele se gondolva átvettem az eredeti levél lapos, titokzatos stílusát. Úgy éreztem, így kevésbé szolgáltatok ki magam, kevésbé valószínű, hogy bolondot csinál belőlem az, aki kieszelte ezt az ugratást... már ha valóban ugratás. A válaszom egy-két szótól eltekintve így hangzott: *Kedves Frieda Spelling! Természetesen szeretnék találkozni Hector Mann-nal. De hogyan lehetnék biztos abban, hogy él? Legjobb tudomásom szerint jó fél évszázada nem látták. Kérem, szolgáljon részletekkel. Tisztelettel, David Zimmer.*

Felteszem, mindnyájan szeretnénk hinni hihetetlen dolgokban, meggyőzni önmagunkat, hogy csodák igenis történnek. Figyelembe véve, hogy a Hector Mannról írt egyetlen könyv szerzője voltam, talán érthető, ha nem ugrottam az első szóra és hittem el, hogy életben van. Ugyanis nem voltam ugráló hangulatban. Vagy legalábbis így gondoltam. A könyvem nagy fájdalomból született, és most, hogy a könyvet magam mögött tudtam, a fájdalmat változatlanul ott találtam. Vígjátékokról írni pusztán ürügy volt, egy különös gyógyszer, melyet több mint egy éven át naponta lenyeltem azzal a hal-

vány reménnyel, hátha tompítja bennem a fájdalmat. Bizonyos mértékig be is vált. Csakhogy Frieda Spelling (vagy aki a szerepében tetszelgett) erről mit sem tudhatott. Nem tudhatta, hogy 1985. június 7-én, egy héttel a tizedik házassági évfordulónk előtt, a feleségem és két fiam életüket vesztették egy repülőszerencsétlenségben. Azt láthatta ugyan, hogy a könyvet nekik ajánlottam (*Helen, Todd és Marco emlékének*), de ezek a szavak neki semmit se jelenthettek, és még ha ki is találta, hogy a szerzőnek milyen fontossággal bírnak, azt akkor sem tudhatta, hogy neki ezek a nevek jelentettek mindent, aminek az életben értelme volt – és hogy amikor a harminchat éves Helen, a hétéves Todd és a négyéves Marco meghalt, lényegében ő is velük halt.

Milwaukeeba mentek meglátogatni Helen szüleit. Én Vermontban maradtam esszéket javítani és megadni az épp véget ért szemeszter zárójegyeit. Ez volt a munkám – az összehasonlító irodalomtudomány professzora a Hampton Egyetemen a vermonti Hamptonban –, el kellett végezniem. Normális esetben mind együtt mentünk volna huszonnegyedikén vagy -ötödikén, csakhogy Helen apjának a lábát épp megoperálták egy tumor miatt, és a család közmegegyezésel úgy döntött, Helen a gyerekekkel a lehető leghamarabb odaindul. Ez sietős és bonyolult egyeztetést igényelt a másodikos Todd iskolájával, hogy a tanév utolsó két hetéről elengedjék. Az igazgatónő megértő volt, és vonakodva bár, de végül engedett. Ez volt az egyik, ami a szerencsétlenség után ki nem ment a fejemből. Ha visszautasít minket, akkor Todd kénytelen lett volna otthon maradni velem, és nem lenne halott. Így legalább egyikük megmenekült volna. Leg-

alább egyikük nem zuhan hét mérföldet az égből, és én nem maradok magamra egy olyan házban, amelyet négy emberre terveztek. Persze volt más is, más véletlenek, amiken tépelődhettem, amelyekkel kínozhattam magam, és én fáradhatatlanul ugyanúgy be is sétáltam ugyanazokba a zsákutcákba. Minden összeállt, az ok-okozat lánc minden egyes szeme szerves részét képezte az iszonyatnak: apósom tumoros lábától az aznapi milwaukeei időjáráson át az utazási iroda telefonszámaig, ahol a jegyeket lefoglaltuk. És a legrosszabb az egészben az volt, hogy én ragaszkodtam hozzá, hogy kocsival leviszem őket Bostonba, mert így közvetlen járattal repülhetnek. Nem akartam, hogy Burlingtonból induljanak. Onnét egy tizennyolc személyes, légszűrős géppel mentek volna New Yorkig, ahol csatlakozást kaphattak Milwaukeeba, és azt mondtam Helennek, hogy nem szeretem azokat a kis gépeket. Túl veszélyesek, mondtam, viszolyogtam a gondolattól, hogy nélkülem üljenek fel egy ilyenre. Így hát nem tették, csak hogy az aggodalmaimat csillapítsák. Egy nagyobb géppel mentek, és az a szörnyű, hogy én hajszoltam bele őket ebbe. Aznap reggel erős volt a forgalom, s mire Springfieldbe értünk és rákanyarodtunk a Mass Pike-ra, jócskán a megengedett sebesség fölött kellett hajtanom, hogy időben ott legyünk a Logan reptéren.

Nem sok mindenre emlékszem abból, ami azon a nyáron történt. Jó pár hónapig alkoholgőzös gyászban és önsajnálásban vergődtem, alig mozdultam ki a házból, arra is ritkán vettem a fáradságot, hogy egyek, borotválkozzam vagy épp ruhát váltsak. Legtöbb kollégám augusztus közepéig elutazott, így nem kellett kibírnom túl sok részvétlátogatást, vé-

gigülnöm a közösségi gyász kínzó protokolljait. Persze ők csak jót akartak, és valahányszor egy barátom meglátogattott, mindig behívtam, de a könnyes ölelések és a hosszú, kínos csöndek nem segítettek. Rájöttem, hogy jobb nekem egyedül, jobb a napokat a saját fejem sötétjében kiböjtölni. Amikor nem voltam részeg, vagy a nappaliban a szófán kinyúlva nem a tévét bámultam, akkor a házban barangoltam. Bementem a fiúk szobájába, és magam köré gyűjtve a holmijukat leültem a padlóra. Képtelen voltam közvetlenül gondolni rájuk, vagy bárhogy tudatosan megidézni őket, de ahogy az ő kirakósjátékukkal szöszmötöltem vagy az ő legójukkal játszottam mind bonyolultabb barokk struktúrákat alkotva, elfogott az érzés, hogy pár pillanatra újra bennük élek, továbbviszem a kis fantoméletüket azzal, hogy megismétlem a mozdulatokat, melyeket ők is tettek, amikor még volt testük. Kiolvastam Todd mesekönyveit, sorba raktam a baseballkártyáit. Marco plüssállatait faj, szín és méret szerint osztályoztam, mindig új szisztémával, amikor csak beléptem a szobába. Órák estek ki ily módon, egész napok olvadtak feledésbe, és amikor már nem bírtam gyomorral, visszamentem a nappaliba, és töltöttem magamnak egy újabb pohárral. Azon ritka éjszakákon, amikor nem a szófán ájultam álomba, jobbára Todd ágyában aludtam. A saját ágyamban mindig azt álmodtam, hogy Helen ott van velem, s valahányszor érte nyúltam, vad rángással felriadtam, a kezem remegett, és levegő után kapkodtam, akárha fuldokolnék. Sötétedés után nem merészkedtem a hálószobába, de napközben sok időt töltöttem ott, Helen szekrénye előtt álltam és simogattam a ruháit, átrendeztem a kabátjait és mellé-

nyeit, a kosztümjeit levettem a fogasról és kiterítettem a padlón. Egyszer az egyiket fel is vettem; egy másik alkalommal pedig felhúztam a bugyiját, és az arcomat kikészítettem a sminkjével. Mélységesen kielégítő élmény volt, de aztán még némi kísérletezés után felfedeztem, hogy a parfüm sokkal hatásosabb a rúzsnál és szempillafestéknél. Sokkal éleesebben visszahozta őt, hosszabb ideig keltette azt az érzést, hogy jelen van. Történetesen márciusban a születésnapjára leptem meg kedvencével, a Chanel No. 5-tel. Úgy számoltam, ha beérem napi két kis adaggal, az üveg a nyár végéig kitart.

Az őszi szemeszterre szabadságot vettem ki, de ahelyett hogy pszichológiai segítség után néztem volna, továbbra is a házban ödögtem és egyre mélyebbre süllyedtem. Szeptember végére vagy október elejére éjjelente már több mint fél üveg whiskyt ledöntöttem. Elég jól érzéstelenített, csak hogy a többivel együtt a jövőidő-érzésem is eltompult, márpedig ha az embernek nincs, amit várjon, akár halott is lehet. Többször is azon kaptam magam, hogy hosszasan fantáziálok altatókról és szén-monoxid-mérgezésről. Nem jutottam odáig, hogy ténylegesen megtegyem, de így visszatekintve látom, milyen közel is álltam hozzá. A gyógyszeres szekrényben volt altató, és háromszor-négyszer már le is vettem az üvegcsét a polcra; pár tablettát már a markomban is tartottam. Ha a helyzet tovább romlik, kétlem, hogy lett volna erőm ellenállni.

Így álltak a dolgaim, amikor Hector Mann váratlanul belépett az életembe. Fogalmam sem volt, kicsoda ő, még csak a nevével se találkoztam sosem, ám egy éjjel épp a tél beállta

előtt, amikor a fák végre lecsupaszodtak, és az első hó közelsége már érződött a levegőben, láttam egy részletet az egyik régi filmjéből a televízióban, és megnevettetett. Talán nem hangzik nagy dolognak, de ez volt az első alkalom, hogy június óta bármin is nevetni tudtam, s amikor éreztem a mellkasomban hirtelen feltörő és a tüdőmben ropogó görcsöt, felfogtam, hogy ez még nem a teljes vég, hogy énem egy része még mindig élni akar. Az elejétől a végéig nem lehetett több pár másodpercnél. Nem volt se különösen hangos, se visszafafojtott nevetés, de a meglepetés erejével hatott, és abból, hogy nem küzdöttem ellene, meg abból, hogy nem szégyelltem magam, amiért megfeledeztem a boldogtalanságomról arra a pár pillanatra, amikor Hector Mann a képernyőn volt, azt a következtetést voltam kénytelen levonni, miszerint rejtőzik bennem valami, amit korábban el sem tudtam képzelni, valami más is, nem csak a vegytiszta halál. Nem holmi homályos megérzésről beszélek, vagy a szentimentális vágyakozásról, hogy mi lett volna, ha. Empirikus felfedezést tettem, ami egy matematikai bizonyítás teljes súlyával bírt. Ha tudok nevetni, az azt jelenti, hogy még nem lettem teljesen érzéketlen. Azt jelenti, hogy még nem falaztam el magam a világtól annyira, hogy valami be ne tudna jutni.

Kicsivel múlhatott tíz óra. Szokás szerint a szófán hevertem, egyik kezemben a pohár whisky, a másikban a távirányító, és a csatornákat váltogattam céltalanul. A műsor már pár perce ment, amikor bekapcsolódtam, de hamar rájöttem, hogy némafilmek komikusokról szóló dokumentumfilmet látnak. Ott volt az összes ismert arc – Chaplin, Keaton, Lloyd –, emellett viszont ritkán látható részleteket is mutattak olyan

komikusokról, akiről életemben nem hallottam, olyan kevésbé ismert figurákról, mint John Bunny, Larry Semon, Lupido Lane és Raymond Griffith. Kimért távolságtartással néztem a gegeket, nem igazán figyeltem rájuk, de annyira azért lekötöttek, hogy nem kapcsoltam át. Hector Mann csak a program vége felé bukkant fel, s akkor is csupán egy részlet erejéig; két perc *A mesélő meséjéből*, ami egy bankban játszódik, Hector pedig egy ügybuzgó alkalmazottat alakít. Nem tudom megmagyarázni, mi ragadott meg benne, de ott volt Hector a fehér trópusi öltönyében és a vékony fekete bajuszával, egy asztalnál állva pénzt számolt halmokba, s olyan dühödtt energiával dolgozott, olyan rettentő sebességgel és mániákus koncentrációval, hogy nem tudtam róla levenni a szemem. Az emeleten munkások új deszkákat illesztettek be az igazgatói iroda padlójába. A helyiség túlsó végében egy csinos titkárnő ült az íróasztalánál és a körmét tisztogatta egy vaskos írógép előtt. Eleinte úgy tűnt, Hectort semmi sem tarthatja vissza attól, hogy rekordidő alatt elvégezze a feladatot. Majd főnről lassacskán elkezdett fűrészpör hullni a zakójára, pár másodpercre rá pedig észrevette a lányt. Az egyetlen elem hirtelen három elemmé osztódott, és a cselekmény ettől kezdve a munka, a hiúság és a vágy háromszögében pattogott ide-oda: a pénz küzdelmes számolása, kedvenc öltönyének megóvása és szemkontaktus kialakítása a lánynyal. Hector bajsza időről időre megrándult az erőlködéstől, akárha halk nyögés vagy mormogás gyanánt központozná a történeteket. Nem annyira burleszk és anarchia volt, mint inkább karakter és ritmus: tárgyak, testek és lélekállapotok szépen levezényelt keveréke. Valahányszor eltévesztette a szá-

molást, újra kellett kezdenie, s ez még inkább arra inspirálta, hogy kétszer olyan gyorsan dolgozzon. Valahányszor felpillantott a plafonra, hogy lássa, honnét jön a por, egy hajszállal azután tette, hogy a munkások új deszkával takarták be a lyukat. Valahányszor a lányra pillantott, az éppen másfelé nézett. Ennek dacára Hectornak valamiképp egész végig sikerült megőriznie a lelki nyugalmát, nem hagyni, hogy ilyen semmiségek eltérítsék a céljától vagy megingassák az önmagáról alkotott jó véleményét. Talán nem ez volt a legragyogóbb vígjáték, amit életemben láttam, de addig-addig húzott magába, mígnem teljesen belefeledkeztem, és mire Hector bajusza másodszor vagy harmadszor rándult meg, már nevettem, sőt hangosan nevettem.

A jelenet közben egy narrátor beszélt, de engem túlságosan lekötött a cselekmény, hogy minden szavára odafigyeljek. Mondott valamit Hector rejtélyes eltűnéséről a filmiparból, azt hiszem, valamint arról, hogy a kéttekerceses filmeket készítőik között az utolsó jelentős vígjátékszínésznek tekintették. Az 1920-as évekre a legsikeresebb és legötletesebb bohócok már átváltak az egész estés filmekre, ami a rövid burleszkfilmek drasztikus minőségromlását eredményezte. Hector Mann nem hozott semmi újat a műfajba, jelentette ki a narrátor, de a testével rendkívül jól bánó komikusnak tartották, egy figyelemre méltó, bár sajnos későn érkező tehetségnek, aki akár kiemelkedőt is alkothatott volna, ha karrierje nem ér oly váratlan véget. Itt fejeződött be a jelenet, és jobban tudtam figyelni a kommentárra. Több tucat komikus fényképe sorjázott a képernyőn, s a hang azon lamentált, milyen sok film elveszett a néma-korszakból. Amint a hangos-

film megjelent a mozikban, a némafilmek pincékben rohadtak, tűzben égtek el, szemétre kerültek, s több száz felvétel örökre eltűnt. De azért nem hunyt még ki végleg a remény, tette hozzá a hang. Hébe-korba előkerülnek régi filmek, az utóbbi években jó pár figyelemre méltó felfedezés is történt. Vegyük például Hector Mann esetét, folytatta. 1981 előtt az egész világon csupán három filmje volt hozzáférhető. A többi kilencről bőségesen álltak rendelkezésre másodlagos források – sajtóközlemények, korabeli beszámolók, gyártás közben készült képek, szinopszisok –, de magukat a filmeket elveszettnek hitték. Majd az év júniusában egy névtelen feladótól csomag érkezett a párizsi Cinémathèque Française irodaházába. A nyilvánvalóan Los Angeles belvárosában feladott csomag Hector Mann tizenkét filmje közül a hetedik, a *Dróton rángatott bábuk* szinte eredeti minőségű kópiáját tartalmazta. A következő három évben szabálytalan időközönként nyolc hasonló csomagot kaptak a világ jelentősebb filmarchívumai: New Yorkban a Modern Művészetek Múzeuma, Londonban az Angol Filmintézet, Rochesterben az Eastman House, Washingtonban az Amerikai Filmintézet, Berkeley-ben a Pacific Filmarchívum, és végül még egyet a Cinémathèque Párizsban. 1984-re Hector Mann teljes életműve szétosztásra került e hat intézmény között. Minden csomagot más városban adtak fel, olyan távolságokat járva be, mint Cleveland és San Diego, Philadelphia és Austin, New Orleans és Seattle, s mivel a filmekhez nem mellékeltek levelet vagy üzenetet, képtelenség volt azonosítani az adományozót, vagy akár hipotézist felállítani, hogy ki ő, és hol él. A titokzatos Hector Mann életéhez és karrierjéhez újabb rej-

tély adódott, mondta a narrátor, viszont az ismeretlen nagy szolgálatot tett a köznek, melyért a filmvilág hálával tartozik.

Engem nem vonzottak a titkok és rejtélyek, de amint a program stáblistáját néztem, arra gondoltam, mi lenne, ha megnézném azokat a filmeket. Tizenkettő volt szétszórva Európa és az Egyesült Államok hat városában, így ha valaki mind látni akarja, jó sok időt kell rááldoznia. Legalább heteket, kalkuláltam, de akár egy-másfél hónapot is. Ekkor még fel sem vetődött bennem, hogy végül könyvet írok Hector Mannról. Valami tennivalót kerestem, valami ártatlan elfoglaltságot, amíg késznek nem érzem magam újra munkába állni. Közel fél éven keresztül tétlenül figyeltem, ahogy az életem ebek harmincadjára jut, és tisztában voltam vele, hogy ha hagyom ezt folytatódni, belehalok. Nem számított, mi lesz a projekt, sem hogy mit remélek tőle. Ekkor már mindenképp véletlenszerűen választottam volna, csakhogy aznap éjjel támadt egy ötletem: egy kétperces filmrészlet és egyetlen kurta nevetés okán úgy döntöttem, nyakamba veszem a világot, hogy megnézzek néhány némafilmet.

Nem voltam filmrajongó. Az egyetem végeztével a húszas éveim közepén kezdtem el irodalmat tanítani, azóta minden a könyvekhez, a nyelvhez, az írott szóhoz kötött. Lefordítottam pár európai költőt (Lorca, Éluard, Leopardi, Michaux), írtam recenziókat magazinoknak és újságoknak, valamint kiadtam két tanulmánykötetet. Az első, a *Hangok a háborús övezetben* a politika és az irodalom összefonódását taglalta Hamsum, Céline és Pound műveiben a II. világháború alatt végzett fasizmust népszerűsítő tevékenységük vonatkozásában. A második, *Az út Abesszíniába* olyan írókról szólt, akik felhagy-

tak az írással: csendmeditáció. Rimbaud, Dashiell Hammett, Laura Riding, J. D. Salinger és mások, ritka ragyogó költők és regényírók, akik valamely okból elhallgattak. Helen és a gyerekek halála idején Stendhalról terveztem egy könyvet. Nem mintha bármi kifogásom lett volna a filmek ellen, de valahogy sosem voltak nekem igazán fontosak, tizenöt éves tanári és írói pályám alatt egyszer sem éreztem késztetést, hogy szóljak róluk. Úgy szerettem őket, ahogy mindenki más: mint időtöltést, mint mozgó tapétát, mint habkönnyű szórakozást. Bármennyire gyönyörűek vagy hipnotikusak voltak is olykor a képek, sosem elégítettek ki oly teljességgel, mint a szavak. Úgy éreztem, túl sokat elárulnak, túl keveset bíznak a néző képzeletére, és paradox módon minél közelebb jut egy film a realitás szimulálásához, annál hitványabban jeleníti meg a világot, amely épp annyira van bennünk, mint körülöttünk. Ezért is preferáltam ösztönösen a fekete-fehér mozit a színessel, a némafilmet a hangossal szemben. A film vizuális nyelv, amely úgy mesél történeteket, hogy képeket vetít a kétdimenziós vászonra. A hang és a szín hozzáadása egy harmadik dimenzió illúzióját keltette, ugyanakkor megfosztotta a képeket az ártatlanságuktól. Immár nem a képeknek kellett elvégezni mindent, és a hang meg a szín, ahelyett hogy a filmet a tökéletes hibrid médiummá tette volna, csak gyöngítette azt a nyelvet, amelynek a gazdagítására kitalálták. Azon az éjjelen a vermonti nappalimban, ahogy néztem Hectort meg a többi komédiást munka közben, felöltött bennem, hogy egy halott művészetet látok, egy teljességgel életképtelen műfajt, melyet többé senki nem művel már. Mégis az azóta bekövetkezett rengeteg változás dacára munkájuk

éppoly frissen és serkentőleg hat, mint az első vetítésen. Mégpedig mert értették a nyelvet, melyet beszéltek. Felfedezték a szem szintaxisát, a tiszta mozgás nyelvтанát, és a kosztümmöktől, az autóktól meg a háttérben a pár régies bútortól eltekintve az egész úgy, ahogy van, időtlen. Cselekvéssé vált gondolat, az emberi test révén kifejezett emberi akarat, ennél fogva az örökkévalóságnak szól. A legtöbb néma vígjáték még arra sem veszi a fáradságot, hogy egy történetet meséljen el. Költemények, álomkivonatok, a lélek bonyolult koreográfiái, s éppen mert halottak, ezért tudnak mélyebben szólni hozzánk, mint a maguk korának közönségéhez. A feledés roppant szakadékan keresztül látjuk őket, és ami elválaszt bennünket, az teszi őket olyan vonzóvá: a hang hiánya, a színek hiánya, a görcsös, felpörgetett ritmus. Ezek akadályok, amelyek megnehezítik nekünk az élvezetet, ugyanakkor lehetővé teszik, hogy a képek megszabaduljanak a reprezentáció terhétől. Köztünk és a filmek között állnak, így már tettetnünk sem kell, hogy a való világot látjuk. A lapos vászon jelenti a világot, mégpedig kétdimenzióban. A harmadik dimenzió a fejünkben létezik.

Nem volt semmi, ami visszatartott volna, hogy csomagoljak és másnap induljak. Az őszi szemeszterről elkéretőztem, a következő pedig csak január közepén kezdődött. Szabadon tehettem, amihez kedvem szottyant, szabadon mehettem, ahová csak a lábam vitt, ha pedig még több idő kell, a januárt is rááldozhatom, de még a szeptembert is, sőt minden januárt és minden szeptembert, amíg csak úgy tartja kedvem. Ugyanis abszurd és nyomorúságos életem nem nélkülözte az iróniát. Abban a pillanatban, hogy Helen és a gyerekek meg-

haltak, gazdag ember lettem. Az első adag pénz az életbiztosítási kötvény révén jött, amire még akkor beszéltek rá bennünket, amikor elkezdtem tanítani a Hamptonon – *a lelki nyugalom érdekében*, mondta a férfi –, és mivel az egyetem tb-csomagjához tartozott és nem került sokba, havonta olyan kis összeget fizettünk be, hogy nem is igazán gondoltunk rá. Sőt még amikor a gép lezuhant, akkor se jutott eszembe, ám alig egy hónapra rá egy férfi jelent meg nálam, és egy több százezer dolláros csekket nyomott a kezembe. Nem sokkal ezután a légitársaság is fizetett az áldozatok családjainak, s mint aki három hozzátartozóját vesztette el a katasztrófában, megnyertem a kártérítési jackpotot, a véletlen halálért és Isten előre nem látható cselekedeteiért járó óriási citromdíjat. Helennel nagyon nehezen jöttünk ki az én egyetemi fizetésemből meg az ő szabadúszó íróként szerzett keresetéből. Közös életünk során bármikor óriási megkönnyebbülést jelentett volna plusz ezer dollár. Most pedig, hogy sok ezerszer annyi dollárom volt, nem számított semmit. Amikor megkaptam a csekket, a pénz felét elküldtem Helen szüleinek, de ők postafordultával visszaküldték; megköszönték a gesztust, de biztosítottak róla, hogy nincsen rá szükségük. Todd általános iskolájának új játszótéri eszközöket vettem, Marco gyermekmegőrzőjének kétezer dollárnyi könyvet és egy modern homokozót ajándékoztam, és meggyőztem a nővéremet meg a zenetanár férjét Baltimore-ban, hogy fogadjanak el egy nagyobb összegű készpénz-hozzájárulást a Zimmer Halálozási Alapítványtól. Ha lett volna még több tagja a családomnak, azoknak is adok, de szüleim már nem éltek, és Deborah volt az egyetlen testvérem. Így aztán egy másik

zsák pénzből Helen nevében ösztöndíjat alapítottam a Hampton Egyetemen: a Helen Markham Utazó Ösztöndíjat. Az elgondolás igen egyszerű volt. Minden évben készpénzjutalmat adnak egy felsőbb évesnek, aki a humán tárgyakban kiemelkedő teljesítményt nyújt. A pénzt utazásra kell költeni, de ezen kívül más megkötés nem volt, semmi feltétel, semmi előírás. A győztest számos szak (történelem, filozófia, angol és idegen nyelvek) professzoraiból álló, rendszeresen változó összetételű bizottság választja ki, és amennyiben a pénzt külföldi utazásra költi, az ösztöndíj nyertese azt tehet vele, amit akar, senki sem fogja tőle számon kérni. Óriási kiadást jelentett mindezt tető alá hozni, mégis bármilyen nagyra rúgott is ez az összeg (négyévi fizetéssel egyenlő), épphogy megmutatkozott a költségvetésemben, és miután a különböző összegeket a nekem tetsző különféle módokon szétosztottam, még mindig annyi pénzem maradt, hogy nem tudtam vele mihez kezdeni. Groteszk helyzet volt: a vagyon émelyítő bősége, melynek minden pennyjéhez vér tapadt. Ha hirtelen nem változnak meg a terveim, valószínűleg addig folytattam volna ezt az adakozást, amíg semmim sem marad. Csakhogy november elején egy hideg éjszakán azt vettem a fejembe, hogy utazgathatnék jómagam is, márpedig az ehhez szükséges anyagi források nélkül sosem vághattam volna bele egy ilyen impulzív tervbe. Eladdig a pénz csupán kinszenvedést jelentett. Most gyógyírnak láttam, balzsamnak, mely elodázhajta a lélek végső összeomlását. Hotelekben lakni és éttermekben étkezni költséges kilátásnak tűnt, de életemben először nem kellett aggódnom amiatt, hogy megengedhetem-e magamnak, amit akarok. Noha elkeseredett és boldogtalan voltam,

ugyanakkor szabad ember, és mivel arany csörgött a zsebemben, eme szabadság feltételeit a saját tetszésem szerint diktálhattam.

A filmek feléhez a házamtól autóval is eljuthattam. Rochester hatórányira nyugatra volt, New York és Washington pedig egyenesen délre – durván öt óra az út első szakasza, majd még öt a második. Úgy határoztam, hogy Rochesterrel kezdem. A tél már nem járt messze, és minél tovább halogatom azt az utat, annál nagyobb az esélye, hogy viharok és jeges utak tartóztatnak fel, megfeneklek a zord északi időjárásban. Másnap reggel felhívtam az Eastman House-t, hogy érdeklődjem, mikor nézhetném meg a gyűjteményükben található filmeket. Fogalmam sem volt, hogyan kell az ilyesmit megszervezni, és mivel nem akartam teljesen tudatlannak tűnni, a telefonos bemutatkozáskor hozzátettem, hogy professzor vagyok a Hampton Egyetemen. Abban reménykedtem, ez elég hatásos lesz ahhoz, hogy komolyan vegyenek, ne tartsanak egy derült égből felbukkanó különcnek, aki különben voltam. Ó, mondta a nő a vonal túlsó végén, valamit ír Hector Mannról? Az ő szájából úgy hangzott, mintha a kérdésre csupán egyetlen egy lehetséges válasz létezne, és kis szünet után azokat a szavakat morogtam el, amiket hallani akart. Igen, feleltem, erről van szó. Könyvet írok róla, és a kutatáshoz kell megnéznem a filmjeit.

Így kezdődött a projekt. Szerencsére még a legelején történt mindez, mert miután Rochesterben megnéztem az ottani két filmet (*A zsokéklubot* és *A spiclit*), megértettem, hogy nem pusztán időtöltésről van szó. Hector minden ízében olyan

tehetséges volt, amilyennek reméltem, és ha a többi tíz film is eléri ennek a kettőnek a színvonalát, akkor valóban megérdemli, hogy könyvet írjanak róla, megérdemli az esélyt az újrafelfedezésre. Azaz már a legelejétől nem pusztán néztem, hanem tanulmányoztam Hector filmjeit. Ha nem azzal a nővel beszélek Rochesterben, eszembe sem jut ez a megközelítés. Eredeti tervem sokkalta szimplább volt, és nem hiszem, hogy tovább lefoglalt volna, mint a karácsony vagy az év eleje. Eredetileg minden filmet egyszer akartam megnézni. Így viszont többször is megnéztem őket, s ahelyett, hogy pár órát töltöttem volna egy-egy archívumban, napokat szántam rá, filmnyomógépek és vágóasztalok fölött görnyedtem, egyhuzamban egész délelőttökön meg délutánokon át figyeltem Hectort, előre- és visszatekerve a kópiákat, míg már nem bírtam nyitva tartani a szememet. Jegyzeteket készítettem, szakkönyveket forgattam, kimerítő kommentárokat vettem papírra, részletesen leírtam a vágásokat, kameraszövegeket, fénypozíciókat, elemeztem minden jelenet minden aspektusát a legapróbb elemekig, és addig sehonnét nem mentem el, amíg el nem készültem, amíg annyit nem éltem együtt a filmmel, hogy már minden milliméterét fejből tudtam.

Fel sem tettem a kérdést, hogy mindez megéri-e. Feladatom volt, és nekem csak az számított, hogy kitartsak mellette, tegyek róla, hogy el lesz végezve. Tisztában voltam vele, hogy Hector csupán egy kisebb figura, aki a futottak még kategóriát, a szerencsétlen versenyzők listáját gyarapította, de ez nem akadályozott abban, hogy nagyra becsüljem a munkáit, és örömet leljek a társaságában. Filmjei egy éven át havi rend-

szerelességgel készültek, olyan alacsony költségvetéssel, olyannyira alatta annak az összegnek, ami a néma vígjátékokban általában szereplő látványos trükkökhöz és pörgős jelenetekhez kellett, hogy kész csoda volt, hogy egyáltalán tudott produkálni bármit is, hát még tizenkét tökéletesen nézhető filmet. Azt olvastam, hogy Hollywoodban kellékesként és díszletfestőként kezdte, nagy néha statisztált, majd megérett rá, hogy pár komédiában apróbb szerepet kapjon, s végül egy Seymour Hunt nevű férfi jóvoltából nyílt meg előtte a lehetőség, hogy saját rendezésű filmekben játssza el a főszerepet. A filmiparba betörni szándékozó Hunt, ez a cincinnati bankár 1927 elején jelent meg Kaliforniában ahol megalapította saját produkciós cégét, a Kaleidoscope Picturest. A kétségtelenül fennhéjázó, kétszínű Huntnak fogalma sem volt a filmkészítésről, és még kevesebb arról, hogyan kell irányítani egy céget. (A Kaleidoscope alig másfél év után becsukta a kaput. A kötvénycsalással és sikkasztással vádolt Hunt felakasztotta magát, még mielőtt ügye bíróság elé került.) A kevés pénz, kevés ember és Hunt folytonos akadékoskodása dacára Hector megragadta a lehetőséget, és igyekezett mindent kihozni belőle. Természetesen nem volt forgatókönyv, sem előre elpróbált helyzetek. Hector két komikussal, név szerint Andrew Murphyvel és Jules Blausteinnel menet közben improvizált, gyakran éjjel forgattak, kölcsönként díszletek között, kimerült stábbal és használtan vett felszereléssel. Nem engedhették meg maguknak, hogy tucatnyi autót összetörjenek, vagy hogy megvadult állatokat használjanak. Nem dőlhettek romba házak, nem robbanhattak fel épületek. Se árvíz, se hurrikán és semmi egzotikus színhely. A statisztákat

is épphogy meg tudták fizetni, és ha egy ötlet nem jött be, nem engedhették meg azt a luxust, hogy a forgatás végeztével újra felvegyék. Minden szigorú menetrend szerint történt, nem volt idő újragondolni semmit. Geggyártás vezényszóra: percenként három kacagás, aztán újabb érmét az órába. A hátráltató körülmények dacára Hector jól elbaldogult a rákényszerített korlátok között. Művei nem voltak nagyratörők, de intimitásuk lekötötte az ember figyelmét, és reakcióra ösztönözte. Megértettem, hogy a filmtörténeszek miért tisztelték a munkásságát, ugyanakkor azt is, miért nem hozott lázba mégsem senkit. Nem jelentett áttörést, és most, hogy minden filmje újra hozzáférhető lett, világossá vált, hogy a mozitörténelem ama szakaszát nem kell újraírni. Hector filmjei csak kevéssel járultak hozzá a művészethez, ám nem voltak elhanyagolhatók, és minél többet láttam belőlük, annál jobban szerettem őket finom, árnyalt humorukért, főszeplőjük bohókás, megindító modoraért. Hamar rájöttem, hogy előttem még senki sem látta Hector összes filmjét. Az utolsók csak nemrégiben kerültek elő, és még senki nem vágott bele, hogy végigzarándokoljon értük a világ minden táján elszórt archívumok és múzeumok során. Ha sikerül kiviteleznem a tervemet, én leszek az első.

Mielőtt Rochestert elhagytam, felhívtam Smitst, a tanácskezelőmet Hamptonban, és mondtam neki, hogy szeretnék kihagyni még egy szemesztert. Először begurult, azzal jött, hogy a kurzusaimat már meghirdették a katalógusban, de aztán azt hazudtam neki, hogy pszichiátriai kezelés alatt állok, mire elnézést kért. Aljas trükk volt, de akkor éppen az életemért küzdöttem, és nem volt erőm elmagyarázni neki,

hirtelen miért lett olyan fontos nekem némafilmeket nézni. Aztán még barátságosan diskuráltunk kicsit, végül sok szerencsét kívánt, és noha mindketten úgy tettünk, mintha őszszel szándékomban állna visszatérni tanítani, azt hiszem, megérezte, hogy már távolodom, hogy már nem szívügyem.

New Yorkban megnéztem a *Botrányt* és a *Vidéki hétvégét*, majd továbbmentem Washingtonba *A mesélő meséjéért* és a *Dupla vagy semmi-ért*. Az út többi szakaszához a Dupont Circle-ön egy utazási irodánál elintéztem a jegyeket (Kaliforniába az Amtrak, Európába a QE 2), aztán másnap reggel rám jött a hősködés, töröltettem a foglalásokat, és a repülés mellett döntöttem. Merő ostobaságból tettem, de egy ilyen ígéretes kezdet után nem akartam elveszíteni a lendületet. Oda se neki, hogy rá kell vennem magam arra az egy dolgra, amit szilárdan eltökéltem, hogy többé nem teszek. Egyszerűen nem lassíthattam, s ha ehhez gyógyszeres segédlet szükségeltetett, én fel voltam készülve, hogy annyi tablettát nyelek le, amennyit csak kell. Egy nő az Amerikai Filmintézetben megadta egy orvos nevét. Úgy saccoltam, a beszélgetés nem lesz hosszabb öt-tíz percnél. Elmondom, miért van szükségem a tablettára, ő pedig megírja a receptet, és kész. Végül is a repüléstől való félelem gyakori panasz, nem lesz rá semmi szükség, hogy beszéljek Helenről meg a fiúkról, semmi szükség, hogy lecsupaszítsam előtte a lelkemet. Nem akartam mást, mint pár órára kikapcsolni a központi idegrendszeremet, s mivel ilyen anyagot nem lehet csak úgy a polcra megvenni, az orvos pusztán azért kellett, hogy egy kézjegyével ellátott papírt adjon ehhez. Csakhogy dr. Singh személyében igen alapos emberrel akadtam össze, s miközben

azzal foglalatосkodott, hogy megmérje a vérnyomásomat és meghallgassa a szívemet, annyit kérdezgetett, hogy háromnegyed órát töltöttem a szobájában. Túl intelligens volt, hogy ne vizsgáljon ki teljesen, és apránként napvilágra került az igazság.

Egyszer mindnyájan meghalunk, Mr. Zimmer, mondta. Miből gondolja, hogy maga repülőn fog meghalni? Ha lehetünk a statisztikáknak, sokkal valószínűbb, hogy otthon üldögélve éri a halál.

Nem azt mondtam, hogy a haláltól félek, válaszoltam. Azt mondtam, félek felszállni a repülőre. Az nem ugyanaz.

De ha a repülő nem zuhan le, miért kéne aggódnia?

Mert már nem bízom magamban. Félek, hogy elvesztem az önuralmam, és nem szeretnék mindenki előtt hülyét csinálni magamból.

Nem vagyok biztos benne, hogy értem.

Elképzelem, hogy felszállok a gépre, és még a helyemre se érek, elpattan bennem valami.

Elpattan? Milyen értelemben? Úgy érti, mentálisan?

Igen, összeroppanok négyszáz vadidegen előtt. Elborul az agyam. Megvadulok.

És képzeletben ilyenkor mit csinál?

Attól függ. Néha sikoltozom. Néha pofán vágok embereket. Néha a pilótafülkébe rohanok és fojtogatom a pilótát.

Próbálják megállítani?

Naná, hogy próbálnak. Mind nekem támadnak, és a földre gyűrnek. A szart is kiverik belőlem.

Mikor verekedett utoljára, Mr. Zimmer?